

ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՋ ՍԱՐԳԻՍ ՊԻՇԱԿ*

(14-րդ դար)

7. ԷՋԵՐ ՍԱՐԳԻՍ ՊԻՇԱԿԻ ՍՏԵՂԵԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՅ

Կենսագրական տվյալների նման սեղմ, հակիրճ չին, բարեբախտաբար, Սարգիս Պիժակի նկարչական ժառանգության վերաբերյալ տեղեկությունները: Մի շարք ձեռագիր մատյաններում պահպանվել են գրչի և վրձինի ստեղծագործությունները, որոնց հիման վրա կարելի է գծել Պիժակի անցած նկարչական ուղին, ծանոթանալ նրա արվեստի էության, ոճի առանձնահատկությունների հետ, որոշել նրա վրձինի վարպետությունը, նրա տեղն ու դերը հայ նկարչության պատմության մեջ:

Նշենք և այն, որ արվեստագետի նկարչական ստեղծագործության շրջանն ընդգրկում է 1307—1353 թվականները: Այդ ժամանակաշրջանում վաստակավոր մանրանկարիչը վրձինել է բազմաթիվ ձեռագրեր, որոնց նկարները, իրենց բովանդակությամբ ու ընդլայնված բաժանվում են երկու հիմնական խմբերի — աշխարհիկ և կրոնական: Ուշագրավ է նաև այն, որ իր մի շարք մանրանկարներով Սարգիս Պիժակը սերտորեն կապված է 12—14-րդ դարերի վերածնունդի շրջանի հայ աշխարհիկ ուղղության լավագույն ավանդույթների հետ: Մի շրջան էր դա, երբ երկրում ստեղծված տնտեսական և հասարակական նոր հարաբերությունների հետևանքով հանդես են գալիս նոր գրական

դեմքեր և իրենց ստեղծագործությունների մեջ, նախկին տիրապետող կրոնական մոտիվների փոխարեն մտցնում են աշխարհիկ բովանդակություն: Երգում են նրանք բնությունը, գինին ու սերը, պատկերում են ժողովրդի տնտեսական և իրավական դրությունը:

Այդ նոր շարժման տաղանդավոր արտահայտիչները հանդիսանում են առաջագիւրների Մխիթար Գոշը, Վարդան Ալեկյան, բանաստեղծներ Ներսիս Շնորհալին, Կոստանդին Երզնկացին, Ֆելիքը, իսկ նկարչական ասպարեզում փայլում են Թորոս Ռոսլինի հետ Սարգիս Պիժակը և ուրիշներ: Ահա թե ինչո՞ւ Պիժակի մի շարք նկարները կաղմում են հայ մանրանկարչական հին արվեստի թանկագին էջերը:

Վաստակավոր արվեստագետի նկարչական մշակույթը պատկերող ամենահին ձեռագիրը № 2566—11 ավետարանն է, որի գրիչն է Գրիգոր քահանան, իսկ նկարիչը՝ Սարգիս Պիժակը, գրչի որդին: Ձեռագիրը գրվել է 1301 թվականին, «ի թագաւորութեան աշխարհիս Կիլիկիոյ Լևոնի, որ փ սոքն ամի աւծաւ, որդոյ պարտնին Թորոսի, որդոյ արքային Լևոնի» (Լևոն Գ. թագավորն է:— Ա. Ե.), իսկ Պիժակը նկարադարձել է 1307 թվականին:

Նկարչի վրձինած ձեռագրերի լավագույն և ամենաճոխ ստեղծագործություններից մեկը պիտի համարել այժմ Երևանի պետական ձե-

* Շարունակված ամսագրի 1953 թվականի սեպտեմբերի և հոկտեմբերի համարներից:

ռազմատան մեջ գտնված Ռուբինյան Օշին թագավորի ավետարանը, գրված 1313 թվականին Սիս քաղաքում, թի ճարտար գրիչէ»¹²։ Այդ գրչագիրը հայոց արքան, 1320 թվականին, Սեբաստիայից իրեն այցելության եկող Ստեփանոս եպիսկոպոսին է նվիրում։ Այս մասին հիշատակարանում կարդում ենք.

Կույր Դովասու
Մանրանկար Սարգիս Պիծակի

«...Իսկ քարեպաշտ արքայն Աւշին կամեցաւ սրարդեց ընձեռել իմն նուաստութեան, և ես զմաղմուստոր գոյս առ ինչ ոչ համարեցայ, այլ եռափափագ սիրով ըզձացայ կենաց քարոզիս և բարձր պատուիրանիս առտուածապատում սուրբ աւետարանիս։ Եւ հրամանաւ արքայի մտայ յարկեզս տանն, ուր հաւաքեալ կային սուրբ կտակարանքն, և թէպէտ և պատահեցայ բազմաց և զանազանից, այլ ընդ տա հաճեցայ, զոր էր գրեալ արագ և գեղեցկագիր գրչի և բազմեհրանկ ծաղկաւք զարդարեալ յոգնահանձար նկարակերտի, այլ ոչ յաւարտ հասուցեալ»¹³։

Ճեռագրի նկարազարդումը լրացնում է «սրբասկր քահանայ Սարգիս» մականուն

Պիծակ», որ «բազում աշխատութեամբ» նկարազարդելուց հետո, եպիսկոպոսից աշխատվարձ է ստանում 1.300 դրամ։ Ահա՛ Ստեփանոս եպիսկոպոսի վկայությունը.

«...Եւ դոի զսրբասէր քահանայ՝ զՍարգիս մականուն Պիծակ, յոյժ հմուտ նկարադրութեան, և տուեալ իմ ի հայալ արդեանց իմոց Ռ և Յ (1.300) դրամ, և Յայանձն էաւ, և բազում աշխատութեամբ կատարեաց և ելից զպակասութիւն յսկիւնկար պատկերացն որ ի սմա, զոր ընկալայ յԱստուծոյ և զուարճացայ ներքին մարդուն... Արդ, եղև զրաւ սորա ի թվ. Հայոց ՉԿԹ (1320), ի դառն և ի դմեհայ և յանբարի ժամանակի... Կ հայրապետութեան Տեառն Կոստանդեայ Կեսարացոյ և յարքայութեանն Աւշնի արքայի... Եւս առաւել յիշեալիք զառաջին աշխատոյցն՝ զգծաղն և զծաղկաղն, և զվերջին աշխատոյցն՝ զՍարգիս քահանայ...»։

Արդարեւ, ձեռագիրը նկարազարդելու համար Պիծակը դործադրում է իր լավագույնը և հայ նկարչության նվիրում մի փնդեցիկ ստեղծագործություն։ Ահա՛ նկարչի վկայությունը.

«Յոյժ աշխատեցայ ի յոսկերն և ի ծաղկերն և ի համարարառան, ի յաւետարանչերն և ի խորնին (խորանան), նաեւ ի զխաղերն, զի յոյժ բազում է»։

Այդ մանրանկարների նորությունն ու վեհությունը վկայում են Պիծակի վրձինի հրմուռության մասին։

Սարգիս Պիծակի նկարչական արվեստի առաջին շրջանի ստեղծագործության մի այլ պատկերը տեսնում ենք «Մասեր Հին Կտակարանի և Նոր Կտակարան» խորագրով մադաղաթյա, մեծագիր և ճոխ նկարազարդ ձեռագրում, որ գտնվում է Նրուսաղիում վանքում։ Դա հայոց ՉՀԹ (1323) թվականին, Սիս մայրաքաղաքում, Գրիգոր Նրեցի գրչով շարահյուսված ձեռագիրն է, որ ուղարկվում են զրախում Սարգիս Պիծակի հմուտ վրձինով նկարված խորանները, կիսախորանները, լուսանցադարձերը, չորս ավետարանիչների նկարները, թռչնապարդները, մեծ ու փոքր վարդերը, ծաղկեմկարները և լազկարթ, կարթիր, կապույտ, կանաչ, նարնջագույն, սպիկ և այլ երանգներն, իրենց գեղեցիկ ներդաշնակությամբ, ձեռագրին՝ ոչ միայն առանձին գրավություն են տալիս, այլև մեղմում են Կիլիկյան նկարչական դպրոցի նվաճումների մասին։

Ձեռագրի մանրանկարների մեջ իշխում է նկարչի՝ Սարգիս արեգայի ինքնանկարը, որ ծնրադիր և խոհուն հայացքով նայում է. հագին՝ վեղար ու փիլոն։ Նկարի քառանկյունների վրա կարդում ենք հետևյալը.

12. Հիշատակարանի առաջին մասը գրել է Հայրապետ գրիչը, իսկ շարունակությունը՝ Ստեփանոս եպիսկոպոսը։

13. Կիլիկիո մանրանկարչական դպրոցի լավագույն և արժեքավոր ձեռագրերից մեկն է այս ավետարանը, որ վրձինել են Սարգիս Պիծակը և այլ տաղանդավոր նկարիչներ։

«Ջտէր Ստեփանոս առ քեզ ընկալ,
 Ջի յոյժ սիրով ետ զսա գրեալ,
 Առ յիշատակ իւր մնալ,
 Գրիգոր գրիչն է յանգ ելեալ,
 Սարգիս ծաղկողն է զարդարեալ»:
 Ձեռագրի 984-ա էջում գրված գլխավոր հիշատակարանում կան այսպիսի թանկագին տեղեկություններ.

«...Ի թուականութեանս Հայոց 928 (1323 թ.), ի թագաւորութեան Հայոց Լևոնի որդւոյ Աւին թագաւորի, որ է մանուկ հասակաւ և կատարեալ իմաստութեամբ, և ի հայրապետութեան Տեառն Կոստանդեայ, որ այսմ ամի նստաւ յաթոռ հայրապետութեան հայոց ի մայրաքաղաքս Սիս, ընդ հովանեաւ սրբոյն Գրիգորի հայոց Լուսաւորչի: Ձեռամբ իմով անարհեստ գրչի և մեղաւոր երիցու Գրիգորի, որ ձեռն արկի յայսպիսի գործ, ի վեր էր քան զկար իմ և զարեւոյթին տկար մտաց իմոց և անարհեստ գծի. և առաւել զի ի մէջ մեծի տրտմութեան յաղազս դառնութեան ժամանակիս. քանզի յայսմ ամի առաւ մայրաքաղաքն Այաս ամրոցաւքն իւրովք յանաւրէն ազգէն Իսմայելացոց: Եւ մեք տարաբերիմք յահ և երկիւղ իբր ի բաբեր հողմոց անկրօնեալ նաւ ի մէջ ծովու և մնամք Տեառն այցելութեանս»:

Մի տարի անց Սարգիս Պիծակը նկարչական արվեստին նախընտրում է մի նոր նկարազարդ ձեռագիր: Դա Հայոց 929 (1324) թվականին, Ստում, Օշին գրչի, բամբակյա թղթի վրա գրած շարականն է: Ձեռագիրը թերթիկիս գրավիչ են մեծ մասը մանուշակի կարմիր պարզ ծաղկումներով սկզբնատառեր, ոսկեդեղին, կարմիր, լազվարթ և այլ երանգների հիասքանչ ներդաշնակությամբ զմլած երկու խորաններ և յոթը կիսախորաններ և նուրբ ու վարպետ վրձինով նկարված երկու մանրանկարներ, տրոնք պատկերում են Սարգիս Պիծակի նկարչական դպրոցի տարբեր էջերը: Ձեռագրի 739-րդ էջում գտնվում է գլխավոր հիշատակարանը, ուր արձանագրված են այսպիսի արժեքավոր տողեր.

«Քառք Ամենասուրբ Երրորդութեան և միոյ Աստուածութեան, Հար և Որդւոյ և Սրբոյ Հոգւոյն, այժմ և միշտ և յաւիտեանս: Յեթն հարեւ և եթանասուն և Գամի (929=1324) զրեցաւ շարակնոցս քի թագաւորութեան Հայոց Լևոնի և ի հայրապետութեան Կոստանդեայ, ձեռամբ Աւինի սպասաւորի քանի, քի քաղաքս ի Սիս: Ընդ հովանեաւ Լուսաւորչին Հայոց Սրբոյն Գրիգորի: Ի վայելումն սարկաւադին Գրիգորի: Արդ աղաչեմ ամենեւեան, որք հանդիպի գրոցս, յիշեցէք զստացող սորա զԳրիգոր և զԵմեղան իւր: Նաև զանարժան

գրոցս և Աստուած ձեզ յիշողացդ և յիշեցելոցս ողորմեսցի և նմա փառք յաւիտեանս ամէն: Ընդ նմին և զիս զանարժան սուտանուն քահանայ զՍարգիս և հանգուցեալ հայրն իմ՝ զԳրիգոր քահանայն և զԵմեղան իմ աղաչեմ յիշել քի սուրբ աղաւթս ձեր, որ ծաղկով և ոսկով զարդարեցի զսուրբ տառս զայս և որ յիշէ զիս բարի մտաւք և մեղաց թողութիւն խնդրէ, Քրիստոս Աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ընդ միոյն հազարապատիկ պարգևեսցէ ձեզ և մեզ ամէն: Ամէն»:

Պիծակի անհայտ մնացած նկարչական արվեստի մի այլ ուշագրավ էջը 1325 թվականին թորոս Կլայեցի (Հոսովկլայեցի) գրչի կողմից ընտիր բոլորագրով գրված մագաղաթյա ձեռագիր շարականն է, որը նկարազարդել է Պիծակը: Այս արժեքավոր ձեռագրի հայտնաբերման համար պարտական ենք Գարեգին արքեպիսկոպոս Հովսեփյանին, որ Նյու-Յորքի «Նոր Գիր» հանդեսում (1944 թ., № 1) ստորագրել է «Մի վարեւոր ձեռագիր Նյու-Յորքի հանրային մատենադարանում» խորագրով մի լուրջ հոգւած, ուր հիմք ունենալով Սարգիս Պիծակի ոճն ու արվեստը, եզրակացրել է, թե նա է ձեռագրի գրիչը: Նյութը զարդարում են նաև 12 լուսատիպ մանրանկարներ: Հայ արվեստի և մշակույթի պատմության համար ձեռագիրն ուրույն արժեք է ներկայացնում: Մանրանկարներից ուշագրութիւն են գրավում Ներսես Շնորհալին հոմանկան զգեստավորութեամբ, Գեորգ զորավարը զինվորական զգեստով, վահանով և նիզակով:

Պիծակի գրչական և նկարչական արվեստի մի այլ գեղեցկությունը 1330 թվականին գրված ձեռագիրն է, որ այժմ գտնվում է Երևանի պետական մատենադարանում: Դա «Մանրուսմունք» գրագիրն է, որի հիշատակարաններում նկարչի մասին կարդում ենք կենսագրական սեղմ տվյալներ: Ահա՛ այդ արժեքավոր տողերի պատկերը.

«Գրեցաւ եղանակատր տառս, որ կոչի մանրուսմունք, քի թուականիս Հայոց 928-ին (1330), ձեռամբ Սարգիս նուստ և անարժան քահանայի, ի փնդրոյ պատուական և երջանիկ կուսակրան քահանայի Տիրացուի, ի վայելումն անձին իւրոյ և ի յիշատակ համաւրէն ազգականաց իւրոց, ի թագաւորութեան Լևոնի Հայոց, որդոյ արքային Հայոց Աւինի, և քի հայրապետութեան Տեառն Յակովբայ: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք աւուրիք ի սմանէ ուսմամբ կամ աւրինակ ղնելով, յիշեցէք քի մեղաց թողութիւն... զեղկեի գրաւ սորին, ծաղկաւ և ոսկաւ՝ Սարգիս նուստ քահանայ... զՍարգիս անարժան քահանայ, և

ղհայրն իմ Գրիգոր քահանայ, և զմայրն իմ Հեղինե, և զքոյրն իմ զգնացեալսն առ Քրիստոս, աղայիմ յիշել ի սուրբ աղալսն ձեր, և որ յիշէ, յիշեալ լիցի, ամէն»:

Նկարչի վրձինած ձեռագրերի մեջ ուրույն տեղ է գրավում 1331 թվականին, Լեոն Դ. արքայի հրամանով, Սմբատ Գոմադատարի համար գրած և նկարած «Դատաստանագիրք»ը: Այդ հազվագյուտ ձեռագիրը, որ միջնադարյան Հայոց իրավունքի պատմության համար կարևոր աղբյուր է, գտնվում է Վենետիկ, Ս. Ղազարում և իր մանրանկարներով Սարգիս Պիծակի արվեստին պատիվ է բերում: Այդ նկարների մեջ բացառիկ հետաքրքրություն է ներկայացնում նկարչի վրձինի ստեղծագործությունների պսակը կազմող Լեոն Դ. Թագավորի պատկերը, որ ներկայացնում է դատաստան անելիս: Նկարին առանձին գրավություն է տալիս ներդաշնակ գույների երաժշտությունը, որ իշխում են դիսպլորապես ոսկեգոծ, մուգ և բաց կարմիր, կապույտ, բաց և մուգ-սրճագույն, մուգ-սպիտակ և այլ երանգները:

Այդ նկարը միաժամանակ անցյալի նկարչական հարուստ ժառանգության թանկագին մի նմուշ է, որը Պիծակը պատկերել է մանրանկարչության զարգացման հանգուցային որոշ հարցերը՝ նկարչական ուղղության, ձևի, բովանդակության, ոճավորման և այլ հիմնական խնդիրները: Այնտեղ նկարիչը հանդես է գալիս ո՛չ միայն որպես տաղանդավոր իրապաշտ մանրանկարիչ, այլև լավագույն դիմանկարիչ, պայծառ ազդագրադես և հմուտ ոսկող:

Ձեռագրի հիշատակարանում կարդում ենք հետևյալ բնորոշ տողերը.

«...Գրեցաւ ամսհոգ Ընտաքոյն և նամուս և կանոնք ընթանալական եկեղեցական և աշխարհայնոց և փռանկաց և ամենայն ազգաց քի մի տեղ հաւաքեալ վառն իրաւանց և դատաստանաց, ի Թուարերութեանս Հայոց 92 (1331), ձեռամբ Սարգսի նուստ և անարժան քահանայի և ոսկաւդի: Որ և հրամայեաց ամենաբարի Թագաւորն Հայոց Լեոն՝ որդի ի Քրիստոս հանդուցեալ Թագաւորին Հայոց Աւշին, վառն դրոցս դատաստանաց, որ գրեցան ի յիշատակ մնալոյ յաւիտեան: Արդ, աղայիմ զամենեւեան, որք ակտիք ի սմանէ կամ արթնակէք, յիշեցէք ի բարին Քրիստոս զամենաբարի Թագաւորն Հայոց և ի Քրիստոս հանդուցեալ զծնաւալսն իւր՝ զսուրբ արքայն Հայոց Աւշին և զԶապէլ Թագուհին իւր, և զամենայն արեւան մերձաւորսն իւր, ընդ նմին և զգրող և զտակող այսմ գրոցս, և որ յիշէ, Քրիստոս Աստուած զինքն յիշէ, ամէն»:

Նույն 1331 (92) թվականին՝ նկարիչը գրում է և նկարազարդում մի այլ ձեռագիր: Դա այժմ Երևանի պետական մատենադարանում հանգչող շարականոցն է, որի հիշատակարանում ընդգծված են արվեստագետի, իր ծնողների և քրոջ անունները: Ահա՛ հիշատակարանի էական մասը.

Սողոմոն Իմաստուն

Մանրանկար Սարգիս Պիծակի

(Հայկ. ՍՍՍՌ Պետական մատենադարանի ձեռ. № 2627)

«...Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ բաղմամեղ և անարժան սուտանուն քահանայի Սարգսի, ի Թուարերութեանս Հայոց 92 (1331), ի Թագաւորութեանս Լեոնի բարեպաշտի, որդոյ արքային Հայոց Աւշին, և քի հայրապետական Տեառն Յակովբայ, ի խնդրոյ պատուական և երջանիկ սարկաւագին Սարգսի, որ ստացաւ զսայ յարդար վաստակոց իւրոց և ի յիշ[խտ]ակ հոգւոյ իւր և ծնողաց իւրոց վասի և Թագուհէ: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք ակտիք ի սմանէ և կամ ընդարթնակէք, յիշեցէք ի բարին Քրիստոս զյառաջաստեցեալ պատուական սարկաւագն Սարգիս... Ընդ նմին և զիս՝ զանարժանս՝ զՍարգիս նուստ քահանայ, զորիչ սուրբ տառիս, և զհանդուցեալ հայրն իմ՝ զԳրիգոր քահանայն, և զմայրն իմ Հեղինի, և զքոյրն իմ Բեֆա-

նաև՝ զգնացեալն առ Քրիստոս, և զամենայն ազգայինս իմ՝ զկենդանիս և զհանգուցեալս. և որ յիշէ և սրտի մտաւք մեղաց թողութիւն խնդրէ, նա ընդ միայն հարկապատիկ առցէ ի Քրիստոսէ Աստուծոյ, յուսոյն մերոյ, ամէն, և հազար ամէնս:

Ահա՛ Պիծակի վրձինի մի այլ ստեղծագործութիւնը, որ հանգում է նուրբիս Եռեանի ձեռագրատանը: Դա Հակոբ Բ. կաթողիկոսի Աստվածաշունչն է, նկարչական արվեստի մի թանկագին վավերագիր, որի նկարների մեջ կենտրոնական տեղ է զբաղում կաթողիկոսի պատկերը: Գրչագրի գեղարվեստական մանրանկարները, որոնք գծած են Պիծակի վրձինով, հայ արվեստի մի գեղեցիկ էջն են կազմում:

Պիծակի նկարադարձած լավագույն ձեռագրերից մեկն է նաև 1331 թվականին Դրազարկում գրված ավետարանը, որ այժմ գտնվում է Վենետիկի — Ս. Ղազարի մատենադարանում: Այդ գրչագրի նկարների մեջ առանձնահատուկ տեղ են զբաղում նկարչի ինքնանկարները — «Սարգիս Պիծակ քահանայ» և «Սարգիս Պիծակ արեղայ», որոնք տաղանդավոր արվեստագետի վերապրի, կենսագրութան որոշ դժբերի և տարագի հետ ծանոթանալու համար թանկագին աղբյուրներ են: Այդ գրչագրում Պիծակը փայլում է ո՛չ միայն տրպիս տաղանդավոր մանրանկարիչի, ռեալիստ ու դիմանկարիչ, այլև վարպետ ոսկող:

Երուսաղիմի վանքի մատենադարանում առանձին գուրգուրանքով ու խնամքով պահվում է Սարգիս Պիծակի գրչական և նկարչական արվեստի մի այլ լավագույն գործը: Դա № 2649—94 ձեռագիր ավետարանն է, որ 1332 թվականին, Լեոն Դ-ի թագավորության շրջանում, տաղանդավոր նկարիչը գրել է Սիս քաղաքում: Արժաթապատ և ոսկեջրած գեղանկերով կաղմով և ընտիր սպիտակ մագաղաթյա թանկագին աչա ձեռագրի մեկը մյուսից գեղեցիկ սկզբնատառերը, լուսանցազարդերը, պատկերները և մանրանկարները վկայում են վաստակավոր Պիծակի նկարչական դպրոցի էություն մասին: Ձեռագրի բազմաթիվ մանրանկարներից ուշադրություն են դրավում նախ վարպետ վրձինով նկարված չորս ավետարանիչները, որոնցից նուրբ գծագրութիւն է Ղովասի կերպարը (էջ 324): Դա գեղեցիկ մի դիմանկար է. որի խարոյաշ, գանգուր, բայց ցանցառ մութուրը և դեպի վար թեքված բեղը լրացնում են դեմքի պատկերը: Նստել է նա աթոռակի վրա, որի բաց-կապտադուլն շերտերով և կարմիր թիկնոցը կաղմում են նրա հագուստի ամբողջությունը: Մեկների վրա հանգող բաց

ավետարանը բռնել է ձախ ձեռքով, իսկ աջով՝ գրիչը: Նկարի խորքը ոսկեգեղ է, իսկ շրջանակն եղբրված է փոքր վարդերով: Ավետարանի ձախ ծնկան առջև ծնրադրել է սև մորուքով, երկու ձեռքերը դեպի ավետարանիչը պարզած մի այլ կերպար: Դա ձեռագիրն ստացող Գրիգոր քահանան է, որ նայում է պայծառ ու հանդարտ, բայց աղերսող հայացքով: Հագել է կապտագույն վերարկու և կտրծքը կոճկված մանիշակագույն մի փիլոն: Մանրանկարի տակ կարդում ենք. «Ո՛վ սուրբ Ղովաս, Գրիգոր քահանայ քեզ ի յանձին»: Նշենք նաև Ղովասի խորանն՝ իր նուրբ ծաղկումով և տերևների վրա կոկոնաձև 26 գեղեցիկ վարդերով: Մանրանկարչական տարբեր գեղեցիկություններ են նաև ձեռագրի բոլոր գլուխների ճոխ երանգներով վրձինված զարդագիր կամ թղնագիր սկզբունատառերը: Ավետարանին առանձին զբաղչություն են տալիս նաև նուրբ լուսանցազարդ մանրանկարները, որոնք պատկերում են Քրիստոսի կյանքի դեպքերը — Յիսուսի Մեռածը, Հովհաննես Մկրտիչ, Մկրտությունը, Օգոստոս կայսր՝ բազմած գահի վրա թագափորական տարազով և այլն:

Ձեռագրի մի այլ հատկանշական արժեքը արժաթապատ ընտիր կաղմն է, որի վրա քանդակված խմբանկարները պատկերում են Հիսուսի կյանքի ճիմնական էջերը: Այնտեղ դարերի խորքից նայում են մոգերը, հույժիները, չորս ավետարանիչները և այլ կերպարներ: Բարձրաքանդակ, ուռուցիկ այդ նկարները 14-րդ դարի հայ տպերչական արվեստի ստեղծագործություններ են, որոնք ցայտուն գաղափար են տալիս Կիրիկյան դարաշրջանում զարգացած նրբարվեստ ոսկերչության մասին: Արժաթապատ կաղմի եղբրագրգի արտաքին չորս շրջների վրա կարգացվում են հետևյալ տողերը.

Քահանայք զսա կարդացէք,

Ջեկեղեցիք բանիւ լցէք.

Եւ զբարձրեալն Քրիստոս աղաչիցէք,

ԶԳրիգոր երէց յորդաքն յիշեցէք:

Թվ. 229 (1334):

Ձեռագրի հիշատակարանից ուշագրավ են հետևյալ տողերը.

«...Վասն որոյ ձեռն ի դործ առեալ անարժան այսմ փրի մեղսամակարդ անձն Սարգիս նուստ և սուտանում քահանայ և ըստ տոնացիոյ աթոռակառնութեան ի Քրիստոսէ, գրեցի և լաւարտ հանի զաստուածունակ բանքս զսուրբ աւետարանս յայսպիսի ընտիր և ուղիղ աւրինակէ, ի թուիս Հայոց 22Ա (1332) ամիս, փ քաղաքս Սիս, ընդ հովանեաւ Ս. Հոգւոյն և այլ բազմահաւք սրբոց որք և աստ են: Ի հայրապետութեան Տեառն Գրիգորի. և ի թագա-

ւորութեան Լեոն շորթորդի՝ որդւոյ Աւշնի Հայոց արքայի. յայսմ ամի պսակեցաւ ընդ Ֆրանսիայի թագաւորն Լեոն... Ընդ նմին և զիս, զամնարժան սուտանուն քահանայ, զՍարգիս՝ զգորդիկ սուրբ աւետարանիս և զտակաւ, զի յոյժ եմ աշխատեալ և կարողութեամբ Քրիստոսի յանկ հանեալ աւարտեցի և զծնաւոյն իմ զԳրիգոր քահանայ և զՀեղինէ և զԵրոյրն քիմ Թեֆանաւ զգնացեալսն առ Քրիստոս. և զընկերն իմ և զամենայն մերձաւորսն իմ և զաշակերտն իմ Յակոբ և որ զմեզ յիշէ և սրտի մտաւ մեղաց թողութիւն խնդրէ, նա Քրիստոս Աստուած, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ընդ միոյն հարիւրապատիկ և ձեզ և մեզ պարգեւեցէ և ինքն աւրհնեալ է յաւիտեան. ամէն, ամէն և հազար ամէն»:

Հայոց ՉԺԲ (1333) թվականին, «ի թագաւորութեան Լեոնի բարեպաշտի որդւոյ արքայի Հայոց Աւշնի», Սարգիս Պիծակը Սիս մայրաքաղաքում գրում է և նկարադարձում մի նոր ձեռագիր: Դա շարականոցն է: Ընտիր մագաղաթի վրա, հստակ և սիրուն բոլորգրով գրած այս ձեռագրի գեղեցկութունը կազմում են թռչնագիր և ոսկեզօծ սկզբնատառերը և բազմաթիվ ու ճշիւ յուսանցադրերը: Հիշատակարանի էական մասերն են.

«Փառք... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ Սարգիս բազմամեղ քահանայի ի մայրաքաղաքս Սիս, ընդ հովանեաւ Սուրբ Շողոմոն, ի լաւ և յընտիր արինակէ... ի թուարեւորութեան Հայոց ՉԶԲ (1333), ի թագաւորութեան Լեոնի բարեպաշտի որդւոյ արքային Հայոց Աւշնի, և ի հայրապետութեան Տեառն Յակովբայ: Արդ, աղաչեմ զամենեւեան, որք աւգտիք ի սմանէ... յիշեցէք... զիս զանարժան զՍարգիս սուտանուն քահանայ և զծնաւոյն իմ զԳրիգոր քահանայ և զՀեղինէ և զԵրոյրն իմ Թեֆանա, զգնացեալսն առ Քրիստոս և զամենայն ազգայինս իմ զկենդանիս և զհանգուցեալս. զի յոյժ աշխատանաւք գրեցի և ոսկով և ծաղկիւ և պատկերով զարդարեցի զսա և որ զմեզ յիշէ, յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, ամէն»:

Ձեռագիրը գտնվում է Պ. Մովսիսյանի մոտ, Կալիֆորնիայում:

Ահա՛ վաստակավոր մանրանկարչի վրրձինած մի այլ ձեռագիրը: Դա շարականն է, որ գտնվում է ներկայումս Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վանքի մատենադարանում: Գրված է Հայոց ՉԶԴ (1335) թվականին, Սարգիս Պիծակի գրչով, ինչպես ինքն է վկայում. «Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ Սարգիս սուտանուն քահանայի»:

Գրչագրի էջերը զարդարող մանրանկարները, որոնք արժեքավոր են իրենց գեղեցիկ ոճավորումներով, ցայտուն գաղափար են ապիս նկարչի արվեստի մասին: Ուրույն արժեք են ներկայացնում նաև ձեռագրի հիշատակարանները, որտեղ նկարչի հարազատների մասին կան կենսագրական այսպիսի տողեր.

«Փառք... Գրեցաւ եղանակաւոր տառս ձեռամբ Սարգիս սուտանուն քահանայի և

Ես քեր

Մանրանկար Սարգիս Պիծակի

(Հայկ. ՍՍՌ Պետական մատենադարանի ձեռ. № 2627)

մեղաւոր հողի, ի լաւ և յընտիր արինակէ, որ կոչի խոյ Գրիգոր, ի մայրաքաղաքս Սիս... ի թուարեւորութեան Հայոց ՉԶԴ (1335), ի թագաւորութեան Հայոց Լեոնի շորթորդի որդւոյ արքային Հայոց Աւշնի, և ի հայրապետութեան Տեառն Յակոբայ» (էջ 333ր):

«Ո՛հ, զամենամեղ անձն իմ զՍարգիս անպիտան մեղուցեալ հոգս, և զհանգուցեալ հայրն իմ զԳրիգոր քահանայ և զմայրն իմ Հեղինի, և զԵրոյր իմ զԹեֆանա, զգնացեալսն ի Քրիստոս, աղաչեմ յիշել ի սուրբ աղաթս ձեր և որ զմեզ յիշէ, յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, ամէն, ամէն» (էջ 291ր):

«Ձձեզ աղաչեմ հառաչելի,
Սուրբ քահանայք յամենայնի,
Յիշման առնէք զիս արժանի,
ԶՍարգիս լցեալ մեղաւք ի լի,
Որ զսուրբ տառս գրեցի
Եւ ծայր ի ծայր զարդարեցի:
Որ զմեզ յիշէ, յիշեալ լիցի,
Յարքայութիւն Քրիստոսի,
Եւ իմ ծնաւդացն և ստացողի
Տէրն աղաւթիւք ձեր ողորմի» (էջ 97բ):

Նշանավոր արվեստագետի նկարչական ստեղծագործության մի այլ պատկերը տեսնում ենք 1335 թվականին Կիլիկիայի Փոս անապատում վրձինված ավետարանում, որը գտնվում է Երևանի պետական մատենադարանում: Գրչագրի հիշատակարանում ընդգծված են հետևյալ տողերը.

«Ընդ նմին և զիս՝ զանարժանս Սարգիս սուտանուն քահանայ, և զծն[աւդսն] իմ, զամենայն ազգայ[իսն] իմ աղաչեմ յիշել ի Տէր, որ ծաղկիւ զարդարեցի զսուրբ աւետարանս, և որ յիշէ յիշեալ լիցի, ամէն»:

1336 թվականին Սարգիս Պիծակը Սսում գրում է մի այլ ձեռագիր ավետարան, որի հիշատակարանում կարդում ենք հետևյալը.

«... Արդ, եղև զրաւ գրչութեան սորա ի մայրաքաղաքս Սիս, ընդ հովանեաւ Սուրբ Հոգոյն և այլ բազմահաւք սրբոց, որք աստ են, ի թուաբերութեանս Հայոց ԶԶԵ (1336) և աւարտեցաւ ի յամսեանն դեկտեմբերի ԻԹ (29) աւրն, որ էր կիրակէ, ձեռամբ Սարգիս սուտանուն քահանայի, ի թագաւորութեան Լևոնի չորրորդի, որդոյն արքային Հայոց Աւշինի, և ի հայրապետութեան Տեառն Յակովբայ»:

Նկարչի վրձինի և գրչի մի ուրիշ թանկահին ավանդը ԶՂԱ (1342) թվականին Դրաղարկի պատմական վանքում գրած և նկարազարդած մագաթյա ձեռագիր հազվագյուտ ավետարանն է, որ Կիլիկիան մանրանկարչության արվեստի մասին ցայտուն գաղափար կազմեցու համար խիստ արժեքավոր մի վավերագիր է: Ձեռագիրը Կոստանդնուպոլսում մի մասնավոր տան դարակից հայտնաբերեց երիտասարդ բանասեր Պերճ Էրզյանը և «Սուրբ Փրկիչ» ամսագրում (Կոստանդնուպոլիս, 1950 թ., Ա. տարի, № 9) տպագրեց մի հոդված, 7 լուսատիպ նկարներով: Հիշատակարանի տողերում կարդում ենք.

«Գրեցաւ աստուածախաւ մատեանս... իմոյ անարժանիս՝ ձեռամբ Սարգիս սուտանուն քահանայի. և մեղաւոր հողիս. ի թվաբերութեանս Հայոց ԶՂԱ (1342). ի հայրապետութեան Տն. Մխիթարայ, և

յառաջնորդութեան սբ. ուխտին Դրաղարկու Տ. Բասիլիոսի. և ի թագաւորութեան Կոստանդինոսի... յիշեցէք... և զիս անարժանս զՍարգիս սուտանուն քհ. զգրողիկ սորա և զոսկաւղ սբ. աւետարանիս և զծն. իմ զԳրիգոր քհ. և զՀեղինի և զԵրոյն իմ Թեֆանս»:

Սարգիս Պիծակի նկարչական արվեստի պատկերը գծելիս հիշենք նաև Երուսաղեմի վանքի մատենադարանում գտնված № 1973 ավետարանը, որի գրչին է դեղագիր Ներսիսը, իսկ նկարները վրձինված են 1346 թվականին Պիծակի ձեռքով: Այդ մանրանկարների մեջ ուշադրություն է գրավում մի սիրուն դիմապատկեր: Դա հարչելովյան առջև ծունկ չոքած Մարիուն թագուհին է, Կոստանդին Բ. արքայի կինը, որ իր ուրույն տարագով ո՛չ միայն նկարչական, այլև ազգագրական խոշոր արժեք է ներկայացնում:

Բաղմավաստակ մանրանկարչի արվեստին պատիվ է բերում նաև այժմ Նյու-Յորքի Մորգանի մատենադարանում պահված № 622 «Յայսմաւորք»ը, Ագուլիսի Ս. Թովմայի վանքում գտնված նախկին գրչագիրը, որի կրոնական պատկերները, սկզբնազարդերը և լուսանցազարդերը նկարչական արվեստի գեղեցիկ ստեղծագործություններ են: Գրված է Սսում, 1348 թվականին, «ի թագաւորութեան Հայոց Կոստանդնոյ աւաճ մարաշախտուն Հայոց Պաղտնի»:

Հիշատակենք նաև Նյու-Յորքի հանրային մատենադարանում բազմած № 1489 ձեռագիր շարականը, որի նկարների նրբությունն ու բանաստեղծական պատկերավորությունը վկայում են Սարգիս Պիծակի նկարչական փայլուն տաղանդի մասին:

Բաղմաշխատ արվեստագետի վրձինից հիշատակության արժանի է Հեթում Բ. ի Ճաշոցը, որի էջերը զարդարող այբբենական գրերն իրենց նրբությամբ, գունազեղությամբ և շքեղությամբ գեղարվեստագետներին հիացմունք են պատճառում:

Նկարչի մանրանկարչական և գրչագրական գործունեության պատմությունը վերջանում է 1353 թվականին: Դա նրա ծերության շրջանն է: Այդ թվականին նա Կիլիկիայում, վերջին անգամ, գրում է և «ծայր ի ծայր» զարդարում մի ավետարան, որ այժմ գտնվում է Երևանի պետական մատենադարանում: Հմուտ վրձինով գծված ձեռագրի մանրանկարները գրավիչ են իրենց նրբությամբ, երանգների գեղեցիկ ներդաշնակությամբ և բանաստեղծական ոճավորությամբ:

Ահա՛ նկարչի գրչով գրված ոտանավոր հիշատակարանի էական մասը.

«Ի Հայոց Մեծաց թուականի,
ի յուր հարոյր 'և երկու տարի (1353),
կատարեցաւ սա ի կարգի
Ձեռամբ Սարգիս քահանայի,
Աւետարանս Քրիստոսի,
Ձոր բժշկեաց Տէրն ի յերկրի:
... Զամէն գլխոյ հետ իր գրեցի
Եւ ծայր ի ծայր զարդարեցի,
Ոսկով, ծաղկիւ, զամէնն ի լի
Եւ պատկերնով նոր է ի գրի:
... Արդ, ես նրաստս յամենայնի,
Սարգիս լրցեալ մեղաւք ի լի,
Ի ծերութեան ժամանակի,
Աշխատութեամբ յաւարտ ածի»:

Պիծակի վրձինած աշխարհիկ կերպարնե-
րից ուշադրութիւն են գրավում «Հովիվները»:
Երկու ցալտուն դեմքեր են դրանք, մեկը կի-
լիկեցի պատանի հովիվ, մյուսը ծերունի,
որի սրածայր մորուքը, արտահայտիչ աշ-
քերը և պարզ, բայց ուրույն տարազը ա-
ռանձին գրավութիւն են տալիս նկարին:
Հագել է նա մորթե զգեստ, թաթարական
ոճով, մեջքին գոտի, իսկ գլխին սրածայր
գլխարկ: Առհասարակ, 14-րդ դարի կիլիկե-
ցի հայ տիպարների և նրանց տիպիկ տա-
րադների հետ ծանոթանալու համար մեծ
արժեք են ներկայացնում Սարգիս Պիծակի
վրձինած նկարները:

Կենդանի և խոսուն ստեղծագործութիւն-
ներ են նաև՝ «Փարիսեցիքն», «Հայր լուս-
նոտը», «Կոյր Դուկասու», «Կոյր Հովհաննու»,
«Մեծատան կինը», «Ղուկասու առակի աշ-
րին», «Հովհաննէս Մկրտիչ» և ուրիշներ,
որոնք Պիծակի վրձինի և ոճի մասին ցալ-
տուն դադափար են տալիս:

Ռուբինյան մեծավաստակ նկարչի ման-
րանկարներն այսօր թանկագին ավանդ են
և մեծ արժեք են ներկայացնում հայ ժո-

ղովրդի անցյալի մանրանկարչական ար-
վեստը ուսումնասիրելու տեսակետից, միա-
ժամանակ նկարչական մի դպրոց են հան-
դիսանում նրանք թե՛ երիտասարդ նկարիչ-
ների և թե՛ արվեստագետների համար:

Հակոբ Բ. կաթողիկոս
Մանրանկար Սարգիս Պիծակի

(Հայկ. ՍՍՌ Պետական մատենադարանի ձեռ. № 2627)

8. ՃՇՏՈՒՄՆԵՐ

Այստեղ անվերապահորեն ընդգծենք, որ
տաղանդավոր մանրանկարիչ Սարգիս Պիծա-
կի արվեստի էություն մասին, «Պատկերներ
Հայաստանի արվեստի պատմությունից»
խորագրով գրքում, Ռուբեն Դրամբյանի հա-
ղորդած տեղեկություններն ու լուսարանու-
թյունները ո՛չ միայն միակողմանի են, այլև
սխալ:

«Պիծակը բավական միակերպ նկարիչ
է, որը միևնույն ձևերն է օգտագործում,—
գրում է Դրամբյանը:

Այս կտրուկ, եթե չառենք անարդար, տո-
ղերը պիտի բացատրել թերևս նրանով, որ
Դրամբյանն իր կարծիքն ու տպավորու-
թյունները հիմնավորել է Սարգիս Պիծակի

չորս աշխատությունների վրա, ինչպես ինքն
է իր հոգևածում ընդգծել. «Մենք կարող
ենք լրիվ պատկեր կազմել այդ բավակա-
նին միակերպ նկարչի մասին իր չորս աշ-
խատանքներից»: Շատ սրարդ է, որ չորս
աշխատանքներն երբեք չեն կարող որևէ
նկարչի արվեստի մասին լրիվ և ցայտուն
գադափար տալ: Այդ տեսակետից Դրամբ-
յանի մոտեցումը ո՛չ միայն սխալ է, այլև
լուրջ և բարեխիղճ արվեստագետի վեր-
լուծություն չէ:

Բայց խորանալով Ռուբեն Դրամբյանի
գրքով «միակերպ նկարիչ» համարված և
միևնույն ձևերն օգտագործող Սարգիս Պի-
ծակի մանրանկարների մեջ, դիտելով նրա

վրձինած կրիկյան կերպարները՝ Լևոն Դ. արքայի, ժամանակի Հակոբ կաթողիկոսի, Մարիոն թագուհու, Ներսես Շնորհալու, ռուսիսյան հովիվների, զինվորականների, անապատականների դիմանկարները, բնորոշ դադարի բնք կազմում Դրամբյանի գրչով ընդգծված այն սխալ եզրակացության մասին, որ իբր թե Սարգիս Պիծակի վրձինած «դեմքերը կաղապարված են կաղապարային ձևով, մեկը նման է մյուսին»։ Ընդհակառակը, նշված կրիկյան կերպարներն ունեն տարբեր դեմքեր, տարբեր արտահայտություններ և պատկերում են հոգեկան տարբեր դրույթները։

Նույն երևույթը տեսնում ենք «Լևոն Դ. ի դատաստանը» խորագրով մանրանկարում։ Այնտեղ վրձինված հինգ կերպարներից չորս դեմքերը բոլորովին իրար նման չեն, յուրաքանչյուր դիմապատկեր ունի իր ուրույն արտահայտությունը։ Լևոն Դ. արքայի դեմքի վրա իշխում է հրամայողի և իր տված արդար վճռի գործադրության սպասողի արտահայտությունը։ Կանգնած դատավորի դեմքի վրա կարգում ենք արդարությունը պատկերացնող կերպարի դիմանկարը։ Նրա ոտքերի տակ ընկձված կնոջ դեմքի վրա դրոշմված է աղաչողի և աղերսողի արտահայտությունը։ Մյուս երկու նստած դատավորների դեմքերը պատկերում են նրանց պինդ, արդար և լարված հոգեկան դրույթները։ Եվ այդ բոլորի վրա որքան գեղեցիկ են իշխող խորհրդանշական երեք մատները։

Նշենք մի այլ էական երևույթ։ Ոճային նկարների մեջ պիտի որոնել գեղեցիկ դասավորում և ոճի պահպանում։ Այդպես է «Դատաստանը»։ Այդ մանրանկարով, որ ունի շատ գեղեցիկ դասավորություն, նկարիչը մի սիրուն համապատկեր է տվել։ Եվ դիտում ենք վրձինված տարբեր դիմանկարներ և գաղափար կազմում Ռուբեն Դրամբյանի ստորագրած տողերի անճշտության մասին։ Այդ դիմապատկերների տարբեր արտահայտություններն էլ ընդգծում են, որ Պիծակի տաղանդավոր դիմանկարիչ է։ Այդպես են նկարչի գծած մյուս դիմանկարներից շատերը, որոնք ոչ միայն արտահայտիչ են, յատկանշական, լրիվ վրձինված, այլև նրանց մեջ երևում է վարպետություն։

Եթե Սարգիս Պիծակի երկու ինքնանկարների մեջ նմանություններ կան, դա պիտի համարել բնական երևույթ, որովհետև նման նկարները միշտ էլ կարող են որոշ նմանություններ ունենալ։ Չնայած, որ Պիծակի ինքնանկարներում, կատարման տեսակետից, մեծ տարբերություն կա և դասավորումը հիացմունք է պատճառում։

Սարգիս Պիծակի արվեստը վերլուծելիս Դրամբյանն ընդգծել է նաև այսպիսի տողեր. «Աչքի խփում են մարդակազմական սխալները, միշտ շափազանցրած կերպով մեծ են գլուխները»։

Զպետք է մոռանալ, որ մարդակազմությունը մասնագիտական բնույթ ունի, իսկ ոճային աշխատանքների մեջ նեղ, մասնագիտական մոտեցում որոնելը սխալ է։ Դրամբյանն արվեստի վերլուծությամբ զբաղվելիս մոռացել է, որ մանրանկարչության մեջ էականը, կարևորը նկարի ամբողջությունն (կոմպոզիցիան) է և ո՛չ թե կազմախոսությունը։ Սարգիս Պիծակի մանրանկարչական արվեստի մեջ խորացող արվեստագետը հենց առաջին հայացքից զգում է, որ նրա ստեղծագործությունները զարդարված են գեղեցիկ ռեալիստական, որոնք իրենց յուրահատուկ գծագրությամբ գրավիչ են։ Եվ եթե նրա որոշ նկարներում կան մարդակազմական սխալներ, այդ երևույթը Դրամբյանին իրավունք չի տալիս թերահամատեղել Պիծակի արվեստի գեղեցիկությունները։ Վերջապես, մի քանի համեմատաբար թույլ գործերով չի կարելի բնորոշել որևէ նկարչի՝ արվեստը։ Այսօր ո՛չ ոք չի կարող ժխտել, որ տաղանդավոր գրաֆիկ նկարիչ Յակոբ Կոջոյանն անատոմիան շատ լավ գիտե, բայց փաստ է և այն, որ նրա որոշ նկարները մարդակազմության տեսակետից թեր են։ Դա, իհարկե, չի նշանակում, որ նա մարդակազմության մեջ թույլ է։ Նկատենք և այն, որ Սարգիս Պիծակի հենց թույլ նկատված մանրանկարներում կա մի էական երևույթ, որ Դրամբյանն անուշադրության է մատնել։ Պիծակն իր նկարները վրձինելիս արվեստի խնդրին բնապաշտական (նատուրալիստական) գծով չի մոտեցել, չի ձգտել կյանքի փաստերի մանրակրկիտ ուսումնասիրության վրա հիմնված պատկերացնել իրականությունը, հենց այնպես, ինչպես կա։ Սա մի կարևոր պարագա է, որը պետք է նկատի առնեն արվեստագետ քննադատները։

Սրբագրենք Ռուբեն Դրամբյանի մի այլ անադրար հայտարարություն, թե Սարգիս Պիծակի արվեստում «միշտ շափազանցրած կերպով մեծ են գլուխները»։ Այս տողերի անճշտությունը հաստատում են Պիծակի վրձինած բազմաթիվ մանրանկարների կերպարները։ Ահա՛ դրանցից Լևոն Դ. արքայի, դատավորների, Հակոբ Բ. կաթողիկոսի, Ներսես Շնորհալու, Մարիոն թագուհու, Ղուկասու կուլի, Գեորգ զորավարի, Լուսնոտի հոր, Փարիսեցիների և այլ բազմաթիվ կերպարների գլուխները, որոնք ո՛չ միայն «շափազանցրած կերպով մեծ»

չեն, այլև իրենց ներդաշնակ դժադրությունները տալովորիչ են և հարազատ:

Այնուհետև Դրամբյանն ավելի խորացնելով իր սխալները, Սարգիս Պիծակի մանրանկարների մասին հաղորդել է միանգամայն միակողմանի կարծիք՝ «Սարգիս Պիծակի մանրանկարները (մինիատյուրները) համեմատաբար ավելի կոպիտ են, չոր և անկյանք»: Այս տողերն արդյունք են շտապ եղրակացության: Այդ հանգամանքը պիտի զգա հենց Դրամբյանը, և թե Սարգիս Պիծակի ո՛չ թե չորս, այլ նրա մանրանկարների մեծ մասը լուրջ և բաղժակողմանի կերպով բարեհաճի ուսումնասիրել: Նման աշխատանքի արդյունք են տաղանդավոր արվեստագետ Գարեգին Կաթողիկոսի, Հ. Ս. Էփրիկյանի, Գ. Լևոնյանի կարծիքները, որոնք Սարգիս Պիծակին գնահատել են որպես «նշանավոր ու բաղժաշխատ նկարիչ», «ժամանակի հայ նկարչաց, ոսկողաց և ծաղկողաց մեջ առաջին», «խոշորագույն մանրանկարիչ արվեստագետ», «ժողովրդական նկարագրով նկարչության» արտահայտիչ:

Հավագույն արվեստագետների գնահատական բնորոշումները ո՛չ թե պատահականությամբ, այլ խոր ու մանրակրկիտ վերլուծության արդյունք են: Եթե Դրամբյանն էլ մի օր բաղժակողմանի և խոր կերպով ուսումնասիրի Սարգիս Պիծակի մանրանկարների գեթ մեծագույն մասը, անկասկած, պիտի համոզվի, որ նկարչի արվեստում իշխում է ո՛չ միայն գեղեցիկ դասավորություն, ներդաշնակություն (հարմոնիա), խորք, այլև գեղարվեստական ճաշակ: Պիտի ըմբռնի, որ Սարգիս Պիծակն իր ժամանակի համապատասխան համարձակ վրձին ունի: Պիտի համոզվի, որ նրա ման-

րանկարները տալովորիչ են և արտահայտիչ, երևույթներ, որոնք նկարչի նկարներին իմաստ են տալիս, իսկ որպես մանրանկարիչ, գծանկարիչ, դարդանկարիչ և ոսկողնա իր դարաշրջանի խոշոր արվեստագետն է:

Հ ու ղ ի ր

Մանրանկար Սարգիս Պիծակի

(Հայկ. ՍՍՌ Պետական մատենադարանի ձև. № 2627)

9. ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Իր ստեղծագործական արվեստով Սարգիս Պիծակը հանդիսանում է Ռուբինյան դարաշրջանի ամենից իրապաշտ և ամենահայտնի մանրանկարիչներից մեկը, որի լավագույն գնահատականն ավանդական է հմուտ բանասեր Գարեգին Կաթողիկոս Հովսեփյանը հետևյալ տողերով.

«Ինչպես Թորոս Ռոսլինը Հոռմկլայի մեծ արվեստագետն է և փառքը դպրոցի, նույնը կարող ենք ասել Սարգիս Պիծակի համար Դրամբյանի և Սսի արքայական մեծ դպրոցի նկատմամբ («Նոր Գիր», 1944 թ., էջ 19):

Արդարև, Պիծակը ներկայանում է մեզ նկարչական հարուստ տվյալներով, նրբին արվեստով և ուժեղ անհատականությամբ

և ժողոված մի նկարիչ, որի մանրանկարչական արվեստի հանդեպ տաժած անսահման սերը, նկարչական հմտությունն ու խորությունը և վարպետ ու ձևակերպված վրձինը նրա հմայիչ անունն արվեստի տշխարհում շուտով հռչակել են:

14-րդ դարաշրջանի այս պայծառ արվեստագետն իր ինքնատիպ վրձինի բազմաբանգ ստեղծագործություններով ո՛չ միայն զարկ է տվել հայ միջնադարյան նկարչությանը, այլև փայլել է որպես մանրանկարիչ, գեղագիր, դիմանկարիչ, դարդանկարիչ և ոսկող: Կրոնական մոտիվների հետ վրձինել է նա կենդանի, խոսուն տիպարներ, գծելով գլխավորապես իր ապրած հարազատ միջավայրի ցայտուն դեմքերը: Հատկանշա-

կան մի գիծ ևս — դա նրա որոշ նկարների հոգեբանական վերլուծությունն է: Նա կարողացել է իր պատկերած կերպարների հոգեբանությունը, նրանց խոհերը և էական հատկանիշները հմուտ գծագրությամբ արտահայտել: Ահա թե ինչո՞ւ նրա վրձինած դեմքերը պայծառ են, կենդանի և խոսուն: Այդ բոլորի վրա ավելացրեք նրա ինքնուրույն արվեստը, որ հատկանշական է իր բնորոշ գծերով, ձևերով և երանգներով: Այդպես են նրա թե՛ աշխարհիկ և թե՛ կրոնական մանրանկարները, որոնք հարուստ են գեղարվեստական գծագրություններով: Նշենք նաև նրա բոլորովին ուրույն ոճը, որ պարզ է, որոշ, միաժամանակ գրավիչ և խորը: Առհասարակ, նրա ոճավորումները գեղեցիկ են, յստակ, շրջագծերն ուժեղ և դգայուն: Ոճի այդ առանձնահատուկ բարեմասնության հետ ընդգծենք նրա նկարների բանաստեղծական տրամադրությունը: Նա

կարողացել է բովանդակության համապատասխան քնարական երանգ տալ իր մանրանկարներին: Էլ չենք նշում նրա արվեստում իշխող մաքրությունը, ազնվությունը և պայծառությունը, երևույթներ, որոնք նրա նկարների կառուցման հետ գեղեցիկ կերպով ներդաշնակում են: Ահա թե ինչո՞ւ Սարգիս Պիծակի մեկը մյուսից գրավիչ, խոսուն և գունագեղ նկարները Ռուբինյան դարաշրջանի հայ մանրանկարչության դարգացման հիմնական և ուրույն էջերը լուսաբանող թանկագին հիշատակներ են, որոնք այսօր պայծառ ու ցայտուն գաղափար են տալիս Կիրիկյան մանրանկարչության արվեստի էության մասին, միաժամանակ ծանոթացնում են Պիծակի ինքնատիպ նկարչության, նրա գեղեցիկ ճաշակի, ոճի, ուղղության և ավեստի հիմնական գծերի հետ, մի նկարիչ, որի վրձինով կարող է պարծենալ ամեն մի կուլտուրական ժողովուրդ:

